

Izdanje: 03 ~ 01/11/2015

Balkan PERSPECTIVES

Časopis o suočavanju s prošlošću

**KO JE
MEDICA KOSOVA?**

..... 08 .....

PROGOVORITE

..... 10 .....

**CENTAR ZA RATNU
TRAUMU**

..... 14 .....

Nevidljive rane

03. UVODNI ČLANAK

04. VOX POPULI

05. MEDIJI KOJI SU NAS NAUČILI ŠTA
ZNAČI OTPOR

06. TRAUMA I OTPORNOST
– KRATAK UVOD

08. ŠTA JE MEDICA KOSOVA?

10. PROGovorITE!

12. TAKVA SITUACIJA TI NE DOPUŠTA
DA RAZMIŠLJAŠ RACIONALNO

14. CENTAR ZA RATNU TRAUMU

15. NE ZABORAVITE ONE KOJI PATE
OD TRAUME

RANJENI ISCJELITELJI - 16.
KAKO SE NOSITI SA TRAUMOM

NIKAD NEĆU ZABORAVITI, ALI SAM 18.
NAUČIO DA ŽIVIM

RAZJEDINJENE MANJINE? KOSOVSKE 19.
ZAJEDNICE ROMA, AŠKALIJA I
EGIPĆANA

MOJ OTAC, DOBROVOLJAC U 20.
ŠPANSKOM GRAĐANSKOM RATU:
PRIKUPLJANJE USMENIH PRIČA NA
KOSOVU

NOVOSTI 23.

IMPRESUM 24.

TRAUMA I OTPORNOST
– KRATAK UVOD

06

NE ZABORAVITE ONE KOJI
PATE OD TRAUME

15

CENTAR ZA
RATNU TRAUMU

14

UVODNI ČLANAK

Dragi čitaoci/čitateljice,

Nasilje, konflikt i rat se konačno završavaju. Međutim, događaji iz prošlosti još uvijek progone one koji su bili žrtve nasilnog konflikta. U našem najnovijem izdanju časopisa *Balkan.Perspectives* stoga se fokusiramo na psihološke efekte rata i konflikta. Želimo skrenuti pažnju na one koji su još uvijek pod utjecajem prošlosti. Kako se traumatizirane osobe nose sa svojim iskustvima? Kakvu vrstu podrške dobijaju od svojih društava i u kojim segmentima su zapostavljene?

Nadalje, s obzirom na to da u svakom zlu ima neko dobro, također želimo istraživati kako su ljudi održavali svoju dnevnu rutinu tokom rata kako bi zaštitili zdrav razum i kako su reagirali kada se život oko njih raspadao. Neki od njih su pružili otpor nasilju i pokušali se boriti protiv vlastite kao i traumatizacije drugih ljudi.

Glasove onih koji su bili svjedoci nasilnih događaja i koji se još uvijek nose sa svojim iskustvima trebamo čuti svi mi. Svi trebamo uvažiti njihovu situaciju i biti posvećeni boljoj budućnosti, budućnosti u kojoj ćemo spriječiti nasilje i mržnju i biti svjesni važnosti našeg mentalnog zdravlja. Od ključne je važnosti razmišljati o tome kako se brinuti o sebi i onome što nam je potrebno kako bismo se osjećali stabilnim i sigurnim.

Prvi članak nam daje opći uvod u koncept traume i otpornosti, i opisuje koje okolnosti mogu pomoći pojedincima da se nose sa traumatizirajućim situacijama.

Pored toga, predstavljamo rad organizacije Medica Kosova u Đakovici, Fondacije za lokalnu demokratiju u Sarajevu i Centra za ratne traume u Novom Sadu. Svi oni su radili s traumatiziranim osobama i za njih od konflikata 90-ih, a to čine i do današnjeg dana. Njihov rad je od ključne važnosti za brojne ljude koji su zahvaljujući naporima ovih organizacija sada u stanju voditi zdrav i stabilan život uprkos strahotama iz svoje prošlosti.

Nadalje, izvještaj o Rehabilitacijskom centru za žrtve torture na Kosovu pojašnjava aspekt sekundarne traume i istražuje kako se oni koji žele pomoći osobama s traumama nose s teškim pričama koje čuju svaki dan. Profesionalci koji nisu direktno doživjeli traumatizirajuća iskustva također mogu patiti od sekundarne traume ako se ne brinu za vlastito mentalno zdravlje.

Među onima koji se bave traumom danas se nalaze i pojedinci i organizacije koje su pokušale stvoriti okruženje koje bi ljudima omogućilo da održe svoje mentalno zdravlje i dostojanstvo tokom rata. Divan primjer su određeni mediji u Sarajevu koji u vrijeme opsade grada nisu širili propagandu, već su nastojali da se bore protiv jednostranog i pristranog izvještavanja. Čak i u vremenu straha i opasnosti odabrali su da pružaju miran otpor.

Inicijativa za usmeno predanje Kosova prikuplja narative brojnih pojedinaca koji su spremni dijeliti priče o svojim životima. Inicijativa nudi platformu za one priče „koje se često ignoriraju, brišu, smatraju nebitnim“ i daje prostor pričama koje se ne uključuju često u zvanične knjige historije.

Kao i obično, radujemo se povratnim informacijama od naših čitalaca/čitateljica. Ako imate dodatna pitanja, napomene, ili se želite pretplatiti na časopis, molimo da nam pošaljete e-mail na balkan.perspectives@forumzfd.de.

Nadam se da ćete imati prednosti od čitanja našeg najnovijeg izdanja i želim vam divnu jesen.

Srdačno,

Maike Dafeld, glavna urednica

Možete li se prisjetiti situacije u kojoj ste bili pod velikim stresom? Kako ste se nosili sa tom situacijom?

Bosna i Hercegovina

Kada god sam čekao rezultate kontrolnih, ili rezultate ispita na fakultetu, znao sam se tješiti sa "preživio sam 4 godine pod granatama, preživjet ću i ovo".

Adnan O., 25

Najveći stres su mi bili kratki rokovi na poslu, ali onda sam odustala od multitaskinga, pokušala rješavati jedno, po jedno i duboko disala.

Dijana B., 26

Često sam izložena stresnim situacijama, pogotovo u državi kao što je naša, gdje gotovo ništa ne funkcioniše kako treba, a što se odražava i na privatni i na poslovni život. Prije nekoliko godina sam bila u posebno stresnoj situaciji kada sam ostala bez posla u jednoj međunarodnoj organizaciji, odnosno kada je na poziciju na kojoj sam ja dotad bila, pravno i zakonski gledano, potpuno neopravdano postavljena druga osoba. Iako je cijela ta situacija za mene bilo veoma stresna, jer sam godinama veoma uspješno radila svoj posao, rekla sam sebi da neću odustati i da ću pokušati da ostvarim svoje pravo putem žalbe, vjerujući u pravdu. Na žalbu sam dobila učtiv birokratski i neargumentovan odgovor odbijanja, u kojem su oni odgovorni izgleda jednostavno zaboravili jedan od osnovnih principa koji zagovara organizacija koju predstavljaju, a to je vladavina prava. U svakom slučaju, to je bio moj način kako se nositi sa takvom situacijom. Nisam htjela da ćutim, htjela sam da kažem da nešto nije uredu, bez obzira na ishod.

Zlatica G., 58

Kosovo

Imajući na umu da većinu svog dana provodim u svom uredu i na poslu, obično je posao taj koji uzrokuje najveći dio stresa koji doživljavam, posebno kada sve mora biti urađeno odjednom zbog velikog broja zahtjeva. Tako da sam često pod stresom. Način na koji ja pokušavam riješiti ovu situaciju je reorganiziranje mojih zadataka prema njihovoj važnosti, kako bih ih mogla obavljati na osnovu važnosti zahtjeva.

Rrezearta Zh., 32

Ja sam obično pod stresom kada dođe do neplaniranih situacija – nešto što ne očekujem ili nešto što me uhvati nepripremljenu. Obično se mogu smiriti tako što vičem ili idem na nerve drugim ljudima. To je donekle loše, ali osjećam da se bolje nosim sa pritiskom na ovaj način.

Valentina S., 29

Ne radi se o tome da se često moram nositi sa stresnim situacijama, ali kada se nađem u neugodnoj situaciji obično sam pod stresom. Šta činim da bih prevazišao ovaj pritisak? Postoje situacije kada mi je potrebno da budem okružen optimističnim i dobro raspoloženim ljudima, a također postoje druge situacije kada osjećam potrebu da pijem i vičem.

Valon M., 32

Srbija

Problemi su deo naše svakodnevnice. Ne mogu se zaobići, ali se sasvim sigurno mogu prebroditi. Načini borbe sa problemima su različiti i variraju od osobe do osobe. Moje mišljenje je da je sve u stavu. Ja na probleme gledam kao na neku vrstu izazova i testa, pa čak i lekcije kako bih napredovao kao ljudsko biće. Naoružani pozitivnim pogledom, stavom i saznanjem da nijedan problem ne traje večno, svaku prepreku možemo pobediti!

Nikola K., 27 godina

Na poslu imam užasno iritantnog kolegu, koji uvek ima nešto da doda. Taj zna sve, i jako mi je stresno da delim kancelariju sa njim. Druge kolege, iako rade duže sa njim od mene, nikada mu ništa nisu rekly. Jedini način da rešim problem je da se suočim sa izvorom stresa, što sam i učinio. Prišao sam mu i rekao da ne mogu da radim svoj posao i da mi ne treba svakodnevno predavanje od njega ili bilo kog drugog. Na svu sreću, primio je poruku jasno i glasno, i prestao da maltretira i mene i ostale kolege. Ne treba se plašiti i treba se suprotstaviti problemu u startu.

Dragan M., 33 godine

Sjećam se da sam bio pod velikim stresom te godine kada je rođen moj sin. Bila je to 2004. godina, godinu dana nakon što je ubijen Đinđić i samo par mjeseci nakon nemira na Kosovu. Ja, moja supruga i svi oko nas smo se jako plašili da bi ponovo mogao izbiti rat, a ja nisam znao kako prehraniti svoje dijete i svoju porodicu ako bi se to desilo. Žvao sam prijatelje koji su živjeli u inostranstvu i napravio neku vrstu plana bijega u slučaju da budemo prisiljeni napustiti Srbiju. Srećom, to nije bilo neophodno. Pretpostavljam da je ono što mi je najviše pomoglo bilo to da budem zaokupljen i preuzmem inicijativu kako bih bio pripremljen.

Predrag M., 46 godina

Makedonija

Bio sam pod velikim stresom kada je izbillo nasilje u Kumanovu, Makedonija, u maju 2015. S jedne strane sam se bojao da se to može pretvoriti u nasilje još većih razmjera, ali s druge strane, vidjevši kako su se ljudi različite etničke pripadnosti nosili s tim, bio sam ohrabren. Ljudi su vjerovali jedni drugima i znali da neće dopustiti nikome da manipulira njima.

Filip Z., 24

Život je stresan i vrlo često se jednostavno moramo nositi s tim! To može biti prouzrokovano različitim problemima. Uzrok mog stresa je posao. Grozne kolege... Šta mogu učiniti? Ne mogu ih promijeniti... Tako, da bih se nosila sa stresom koji mi oni uzrokuju, moram razumjeti da ih ne mogu promijeniti, to je stvarnost. Zato sam počela ignorisati njihov uticaj na moje raspoloženje i raditi više onoga što me čini sretnom na poslu!

Besa Z., 29

Pokušavam ručati vani najmanje jednom sedmično kako bih pročistila glavu. Također imam lično pravilo koje me sprečava da reagujem na problem dok se ne smirim po tom pitanju. Razmislim, pa onda djelujem, ali sam to naučila s vremenom.

Kimete B., 32

Medijske organizacije u Sarajevu tokom rata često se pamte kao ratnohuškačke, institucije koje su poticale konflikt i širile govor mržnje. Međutim, postoje i medijske kuće koje su odbile igrati tu ulogu i posvetile svoj rad borbi za slobodu govora i dostojanstvu.

Govoreći nedavno na međunarodnoj konferenciji o medijskim slobodama, novinar Roy Gutman je rekao kako je novinarstvo nekada „jedina nada za ljude u ratu“. Primjere takvog novinarstva koje je budilo nadu pružajući otpor ratnom ludilu možemo naći u ratnom Sarajevu. Štampani su *Oslobođenje* i magazin *Dani*, dok su radio *Studio 99* i radio *Zid* davali nadu u eteru.

Samo njihovo postojanje i opstanak – iako su radili u uslovima koje je danas teško zamisliti čak i onima koji su bili dio svega toga – spašavalo je zdrav razum i pomagalo nam da se odupremo zlu kojim smo bili okruženi. Mogućnost da svaki dan čitate novine ili slušate radio bila je vrsta duhovnog otpora. Svi mi koji smo živjeli u gradu pod opsadom (u kojem je svaki minut možda bio zadnji, u kojem smo parkove pretvarali u bašte kako bi se prehranili, ložili stare cipele, spavali u podrumima, kupali se kišnicom, bili konstantno uplašeni i lišeni ljudskog dostojanstva) ostajali smo prisebni zahvaljujući ovom novinarstvu. Podsjećalo nas je na činjenicu da smo ipak civilizirani ljudi, čak i nakon što smo izgubili svaki osjećaj o tome.

Usto, te novine nisu pokleknule pred najezdom bijesnog nacionalizma, nego su sve vrijeme uspijevale ostati građanske i tako čuvati i svoje i naše dostojanstvo. Još neposredno prije rata novine *Oslobođenje* su započele borbu za slobodu govora i dostojanstvo, ljudsko ali i profesionalno. Novinari i urednici su odbili biti megafoni rata i nacionalizma i partijski

poslušnici, jasno odbacujući mogućnost da politika na bilo koji način učestvuje u uređivačkoj politici. I danas bi im mnogi pozavidjeli na toj hrabrosti.

Radiostanice koje su opstajale u gradu bile su druga vrsta otpora, ali jednaka snaga građanima. Provesti barem djelić vremena lutajući kroz neki sasvim drugi svijet s Karimom Zaimovićem, slušati istu muziku kao što je sluša neko ko zna šta je mir i dostojanstvo, imati priliku slušati ljude koji se smiju, ali i ozbiljno promišljati o sveukupnom užasu koji nas okružuje, nekada je značilo više nego imati najveće bogatstvo na svijetu. Jer, opet značilo je da smo živi.

Nažalost, danas kada govorimo o ulozi medija u ratu u zemljama nastalim raspadom Jugoslavije najčešće se sjetimo negativne uloge huškača rata. Takvi mediji, čije su se uređivačke politike određivale u političkim kabinetima, a izvršavali ih poslušnici u „odijelu“ novinara, uprljali su ovu profesiju za sva vremena. Još više je prlja činjenica da ljudi koji su to radili nikada nisu procesuirani, a neki od njih i danas rade u medijima ili su prisutni u javnom životu. Danas se baš takvih češće sjetimo nego heroja novinarstva, koji su rizikujući svoj život radili u interesu javnosti.

Uspijevali su nam prezentirati različite stavove, što nije uvijek bilo lako u opkoljenom Sarajevu i zbog čega oni na vlasti često nisu bili sretni. Štaviše, u nekim pisanim medijima, posebno magazinu *Dani*, možemo naći pokušaje istraživačkog novinarstva, koji su pravo čudo za takve uslove. No, priče koje su otkrili novinari tada i danas čuvaju čast Sarajevu, Sarajlijama i novinarstvu. Prvi su progovorili o ubijanju nebošnjaka u Sarajevu, o uličnim bandama, o kriminalu, o korupciji unutar vladajućih struktura itd.

Koliki je značaj tih medija najbolje se ogleda u rečenici mladog Harisa Jusufovića, koji je napisao tekst „Želim da znam šta se desilo sa mojim komšijama Srbima u Sarajevu“. Na pitanje kako se odupirao nacionalističkom ludilu u kojem je odrastao, kaže: „Zato što sam odrastao čitajući *Dane*, *Oslobođenje*, *Slobodnu Bosnu* i ostale koji su me učili da nema ali.“

Nidžara Ahmetašević, novinarka i publicistkinja, doktorirala je na Univerzitetu u Grazu istražujući pitanje međunarodne intervencije u medijskom prostoru nakon rata u Bosni i Hercegovini. Pored toga, kao istraživačica, bavi se pitanjima uloge medija u procesu demokratizacije, razvoja medijskog sektora u postkonfliktnim društvima, uloge političke propagande, kao i procesa suočavanja s prošlošću na Balkanu. Njena istraživanja objavljuvana su u nekoliko naučnih časopisa, kao i u dvjema knjigama.

Osim u domaćim, objavljivala je i u brojnim međunarodnim medijima, uključujući *The Observer*, *The Independent on Sunday*, *International Justice Tribune*, *Balkan Insight*, *BBC*, *NBC*... Trenutno radi kao novinarka magazina „*Slobodna Bosna*“. Živi i radi u Sarajevu.

•
•
•
•
•
•
•

Život u regiji zahvaćenoj ratom ili etničkim konfliktom često dovodi do toga da osoba iskusi vrlo teške, čak traumatične događaje. Među tim događajima su također direktne posljedice rata ili konflikta, kao što je gubitak vlastitog doma, biti dio borbe, ili nedostatak vode ili hrane. Druge posljedice se odnose na gubitak voljene osobe, člana porodice ili prijatelja, na osnovu ratnih dejstava, koja osoba čak može doživjeti lično. Treća vrsta trauma predstavlja direktnu prijetnju po pojedinačne granice ili za cilj ima uništenje fizičkog ili mentalnog zdravlja osobe, kao što je seksualno nasilje ili mučenje. Naučne studije pokazuju da od svih mogućih traumatičnih događaja upravo ova treća vrsta ima najveći negativni utjecaj na zdravlje.

Ipak, u slučaju mnogih ljudi iskustvo bilo kakvog traumatičnog događaja uzrokuje velike štete u vidu somatskih simptoma, kao što je bol ili obamrlost u ozlijeđenim dijelovima tijela ili povrede mentalnog zdravlja. Naučne studije pokazuju da su osobe koje iskuse nekoliko različitih traumatičnih događaja posebno izložene riziku nastanka problema sa mentalnim zdravljem. Među najčešćim negativnim posljedicama trauma po mentalno zdravlje su drugi depresivni ili posttraumatski stresni poremećaji. Osobe koje pate od jednog od ovih poremećaja su često i uvijek iznova vrlo tužne i nedostaje im energije, imaju teške snove ili noćne more, ili odjednom ponovno proživljavaju traumatične događaje u vidu scena događaja iz prošlosti, između ostalih simptoma. U takvim slučajevima može biti propisan psihoterapeutski tretman.

Međutim, ne treba zaboraviti resurse koji mogu pomoći pri ublažavanju negativnih utjecaja traumatičnih događaja i omogućiti osobi da vodi normalan svakodnevni život. Naučne studije zaista pokazuju da pet do devet osoba od deset osoba koje dožive traumatičan događaj ne razvijaju posttraumatski stresni poremećaj, već ostaju relativno zdrave po pitanju mentalnog zdravlja. Ovaj fenomen se naziva otpornost.

Jedan od najvažnijih izvora otpornosti je društvena podrška. Društvenu podršku je moguće pružiti u različitim vidovima, kao što je emocionalna podrška (npr. slušanje o nečijim problemima, tješjenje nekoga, grljenje nekoga), praktična podrška (npr. kupovanje namirnica kada je neko bolestan, briga za nečije kućne ljubimce ili biljke kada osoba duže vremena nije kući) ili davanje nekome osjećaja pripadnosti (npr. na osnovu članstva u određenom klubu, redovno sastajanje s nekim ili dijeljenje hobija). Naučne studije ističu zaštitnu moć društvene podrške, te posebno emocionalne podrške, prilikom nošenja sa traumatičnim događajem. Pri tome jačina društvene podrške može čak prevagnuti nad negativnim utjecajem traumatičnog događaja, posebno u slučajevima kada je traumatični događaj doživljen prije više od tri godine.

Još jedan važan faktor za otpornost je religioznost. Religioznost sadržava sve vrste religioznih činova, kao što je molitva kod kuće, redovno posjećivanje crkvenih službi, zajedničko moljenje ili poštivanje religijskih tradicija. U vezi sa zadnje navedenim primjerima, religioznost može biti izvor društvene podrške i na taj način može

Trauma i otpornost – kratak uvod

pozitivno utjecati na mentalno zdravlje. Pored toga, jaka vjera religiozne prirode može pomoći pri dodjeljivanju uzroka za doživljavanje traume vanjskom izvoru, kao što je Božija volja ili sudbina, umjesto pripisivanja istih vlastitim radnjama. Stoga može ublažiti bilo kakvu pretpostavljenu pojedinačnu krivnju koju žrtve seksualnog nasilja osjećaju, ali je također prisutna i u slučaju preživjelih brodoloma ili prirodnih nesreća. Međutim, naučne studije prave razliku između pozitivne i negativne vrste religioznosti. Pozitivna religioznost znači vjerovanje u religiju na osnovu vjere i podrške. Za razliku od toga, u slučaju negativne religioznosti Bog se povezuje sa ljutnjom, anksioznošću i sumnjama. Dok je negativnu religioznost moguće povezati sa ozbiljnijim problemima mentalnog zdravlja nakon iskustva traumatičnog događaja, jaka lična vjera u pozitivnu religiju može smanjiti negativan utjecaj traumatičnog događaja.

Još jedan važan lični resurs je uvjerenje da su izazovi u životu značajni (nezavisno od vlastite religioznosti) i da je važno baviti se njima te uvjerenje da osoba posjeduje adekvatne resurse za to. Ovi resursi se zovu 'osjećaj koherentnosti' i 'samoeftikasnosti'. Oba se razvijaju tokom djetinjstva i adolescencije i pretpostavlja se

da su prilično stabilni tokom odrasle dobi. Dovode do dosljednog traganja za ciljevima bitnim za pojedinca i smanjuju podložnost mogućim preprekama. Osobe sa visokom samoeftikasnošću i osjećajem koherentnosti nastavljaju vjerovati i investirati u svoje ciljeve i teže se obeshrabuju nego osobe bez ovih resursa. Međutim, moguće je ojačati vlastite resurse čak i tokom odrasle dobi i nakon preživljenog traumatičnog događaja. Kako bi se to postiglo, može biti posebno važno prvo postaviti male ciljeve i fokusirati se na ono što je osoba postigla, nezavisno od rezultata i bez preispitivanja onoga što nije funkcionisalo. Koristit ću metaforu: Ukoliko želite poboljšati svoju kondiciju i odaberete da trčite, počnite sa malim, realističnim udaljenostima, sporim tempom, umjesto dugog trčanja sa vremenskim ograničenjem. Pored toga, nagradite se stvarima koje vam se sviđaju nakon svakog trčanja.

U zaključku, traumatični događaji se mogu negativno odraziti na zdravlje osobe i mogu uzrokovati oštećujuće mentalne poremećaje. Bez obzira na to, društveni i lični resursi mogu pomoći da se takvi negativni učinci ublaže. Neke od njih je lako pružiti, kao što je zagrljaj ili slušanje nećijih problema, dok drugi mogu zahtijevati određeno vrijeme, rad ili podršku. Međutim, fokusiranje na vlastite resurse i međusobna podrška pomažu nam da ostanemo zdravi i prevaziđemo djelimično dugoročne negativne utjecaje rata i konflikata.

Dr. Ricarda Nater-Mewes je šefica grupe mlađih istraživača pri Odsjeku za psihologiju, Univerzitet u Marburgu, Njemačka. Diplomirala je psihologiju na Univerzitetu Heinrich Heine u Düsseldorfu, Njemačka, i doktorirala na Univerzitetu Philipps u Marburgu, te stekla titulu dr. rer. med. na Univerzitetu Duisburg-Essen (oba u Njemačkoj). Od 2012. godine je licencirana klinička psihologinja.

Šta je Medica Kosova?

Medica Kosova je nevladina organizacija koja je osnovana u augustu 1999. u Đakovici. Ova organizacija podržava žene koje su bile žrtve nasilja tokom rata na Kosovu. Njihove usluge uključuju psihosocijalne usluge za nošenje sa ratnom traumom, grupnu i individualnu pravnu pomoć, socioekonomsku podršku u poljoprivrednom sektoru i zagovaranje za žene koje su žrtve nasilja tokom rata.

Organizaciju Medica Kosova vodi gospođa Veprore Shehu. Ona aktivno zagovara i lobira za žene koje su preživjele nasilje tokom rata i osigurava da se njihovi problemi rješavaju. Ona se također bori za zastupljenost i učešće žena u javnoj politici.

Koliko žena je dobilo pomoć od Vaše organizacije i koja je njihova uobičajena starost?

Od 1999. preko 6.500 žena je koristilo usluge organizacije Medica Kosova, od ginekološke do pravne pomoći. Pored toga, 130 žena iz oblasti Dukagjini koje se bave poljoprivredom su uspjele zarađivati prosječno 300-400 eura mjesečno nakon što su dobile kamione, pčele i krave od ove organizacije. Dob žena koje imaju koristi od naših usluga u pravilu varira od 14 do 65, ali također postoji manji broj žena koje su starije od 65 godina i koje su doživjele traumu tokom rata.

Sa kojim izazovima su se ove žene suočavale i suočavaju se?

Dobar primjer žene kojoj su potrebne naše usluge je Besa (njeno ime je promijenjeno). Ona je žrtva seksualnog nasilja i mučenja kada su ona i 40 drugih žena bile zatvorene na lokaciji koja je postala "logor silovanja" srbijanskih paravojnih i policijskih snaga tokom tri uzastopna dana u martu 1999.

Besa je bila u jako lošem stanju kada se obratila organizaciji 2004. i tražila psihosocijalnu pomoć. Ona se izolirala u kući i često je pokušavala počinuti samoubistvo. Bojala se tame i svih naglih kretnji u njenom dvorištu.

Kako ste pomogli Besi?

Intenzivni psihosocijalni tretman se fokusirao na njene sposobnosti, većinom na podizanje njenog samopouzdanja i njeno suočavanje sa njenim silovanjem kao dijelom njene prošlosti. Često je dobijala pitanje kako bi pomogla ženi koja je žrtva seksualnog nasilja i šta bi po njenom mišljenju takvoj žrtvi najviše trebalo.

U okviru borbe protiv osjećaja krivice i stida, pojedinačne sesije savjetovanja su uključivale prezentiranje informacija vezanih za silovanje i zašto se ono koristi kao ratni instrument kako bi se prevazišla stigma koja je bila prisutna kod nje i njene porodice po pitanju silovanja u ratu. Na taj način, Besa je dobila veću podršku od svog supruga i djece i također je bila u stanju ispričati svoju priču medijima.

Koje metode primjenjujete kako biste ponudili te usluge?

Organizacija primjenjuje metode osnaživanja za žene koje imaju teške simptome traume. Počinjemo tako što uspostavljamo povjerenje između tih žena i stručnog osoblja i gradimo ga dalje kako bi se stvorilo povjerenje prema drugim članovima zajednice.

U okviru svoga rada pokušavamo obuhvatiti četiri bitna aspekta rada na traumati: stvaranje

lične sigurnosti, konfrontacija sa traumom i identifikacija simptoma, restrukturiranje traumatskog događaja te povezivanje žena sa članovima porodice i drugim članovima zajednice na osnovu vraćanja povjerenja i jačanja njihovih ličnih i profesionalnih vještina.

Na koji način organizacija konceptualizira rehabilitaciju i traumu i za koje mehanizme vjerujete da pomažu ljudima da se nose sa svojom prošlošću?

Ponovno javljanje traumatskih simptoma ili takozvana retraumatizacija zavisi od vanjskih i unutrašnjih faktora koji utiču na živote ovih žena. To, naprimjer, može zavistiti od trajanja psihološke podrške ili postojanja podrške od porodice ili socioekonomskog statusa žene. Za razliku od toga, vanjski faktori su vezani za političke okolnosti, nivo sigurnosti ili stabilnost države.

Svaki potencijalni rizik novog konflikta ili političke destabilizacije stvara veliki prostor za retraumatizaciju. Mehanizmi nošenja sa traumom nastaju putem psihološkog savjetovanja. Oni se uspostavljaju nakon što žena ispriča svoju priču bez da se trese ili pokazuje bilo kakve znakove anksioznosti, poput nekontroliranog i neočekivanog plača. Proces savjetovanja također omogućava ženi

da upravlja svojim emocijama i osporava patrijarhalne strukture kako bi povratila svoje dostojanstvo i poštovanje.

Šta nastojite postići svojim radom?

Cilj naše organizacije je postići socijalnu i zakonsku pravdu za žene koje su silovane tokom rata te se institucionalizirati kao profesionalni centar. Centar koji nudi socijalne i pravne usluge ženama koje su žrtve seksualnog nasilja ili drugog rodno zasnovanog nasilja tokom i nakon rata na Kosovu.

Na kraju, ali ne manje važno, dopustite mi da Vas pitam: Šta Besa radi danas?

Besa trenutno pomaže drugim ženama tako što ih potiče na to da progovore o onome što im se desilo i da traže profesionalnu pomoć od organizacije. Besa je bila jedna od prvih žena koja je koristila pravne mehanizme koje je na raspolaganje stavila EULEX misija na Kosovu kako bi dokumentirala seksualno nasilje koje je doživjela. Ona je također potakla dvije druge žene na to da učine isto. Na ovaj način je promijenila kulturu nekažnjivosti na Kosovu i napravila historijsku promjenu u tužnom poglavlju seksualnog nasilja počinjenog nad ženama Kosova tokom rata.

P R O G O V O R I T E

*Edina Kmetas je naučila kako
se nositi sa traumatičnim
događajima u svojoj prošlosti.
Ključna stvar za njeno dobro
stanje je bila njena sposobnost
da govori o iskustvima i ostvari
uspješnu saradnju sa udruženjem
Gerc Sumejja.*

Fondacija lokalne demokratije (FLD) u Sarajevu u većini svojih programskih aktivnosti sadrži rodnu komponentu. Dokaz za to, ukoliko je doista potreban, jeste da zaštita žena žrtava rata predstavlja važan dio u aktivnostima organizacije. S obzirom na to da je Federacija Bosne i Hercegovine priznala status žena žrtava rata Zakonom o socijalnoj zaštiti, FLD je bio vrlo aktivan u ovoj oblasti, što je dovelo do formiranja mreže od 19 nevladinih organizacija. Ova mreža podržava žene žrtve rata, kako psihološki tako i pravno, prije, tokom i nakon njihovog svjedočenja u okviru suđenja za ratne zločine.

FLD podržava programe u oblasti psihosocijalne rehabilitacije i ekonomske održivosti žena žrtava rata i nasilja. Ovaj dugoročni program, koji podržava UNHCR (a tokom prošle godine također i EU), omogućio je udruženjima žrtava rata i nasilja u Bosni i Hercegovini da pomognu potencijalnim korisnicima putem pojedinačne i kolektivne pomoći.

Uspjeh programa je predstavljen u Sarajevu tokom Međunarodnog dana izbjeglica, 21. juna 2015. Ovaj događaj u organizaciji UNHCR-a omogućio je korisnicima da predstave uspjehe koje su postigli zahvaljujući ovom zaista značajnom projektu.

Lejla Šadić (lijevo), asistent projekta pružanja podrške ženama žrtvama rata 2007, Edina Kmetas (u sredini) i druge članice Udruženja "Gerc Sumejja".

Tokom događaja u organizaciji UNHCR-a kojim se obilježava Međunarodni dan izbjeglica, Edina Kmetaš, zajedno sa drugim članicama Udruženja Gerc Sumejja, predstavlja niz mliječnih proizvoda, uglavnom sireve. Ponosno navodi da svojim radom izdržava svoju porodicu. Prošle godine njihov sir je dobio nagradu na sajmu sira u Austriji.

Na pitanje kako se uključila u program, kaže: „Počeli smo sa proizvodnjom prije tri godine, kada je program FLD-a i UNHCR-a počeo u našoj regiji, Hercegovačko-neretvanskom kantonu. Prvo smo dobili 14 krava u regiji Prozora. Kasnije smo dobili još veću podršku: motokultivatore, kosilicu itd. Jedna žena je predložila da kupimo hladnjaču za mlijeko. Danas je ona jedan od naših članova i radi u hladnjači mlijeka: svako jutro i večer prima mlijeko, koje zatim otkupljuje prerađivač mlijeka. Naše mlijeko se koristi za proizvodnju sira. Radi se o vrlo uspješnom projektu koji nam ne pomaže samo ekonomski, nego i psihološki.“

Na pitanje šta bi savjetovala onima koji se nose sa traumatičnim iskustvima, ona kaže: „Najbolji način je pojasniti sebi samoj da ja nisam kriva za ono što mi se desilo, ja to nisam tražila, i moram to čvrsto ostaviti iza sebe. Taj put nije bio lak, posebno prije 22 godine. Mislila sam da ću se ubiti, da neću biti u stanju živjeti na ovaj način. Bila sam traumatizirana, naravno. Šest godina nisam spavala noću, budila bih se

u pet ujutro. Osjećala sam da se moje tijelo više ne može boriti protiv kolapsa, i da se moram obratiti nekome. Onda sam počela redovno ići na terapijski tretman u Mostar, gdje smo imali terapijsku sesiju svake subote. Dr. Alma Bravo i pokojni dr. Senaid Ljubović radili su grupnu terapiju s nama. Oni su nam pomogli da se nosimo sa traumom. Smatram da su ovi liječnici bili zaista vrlo uspješni s nama.

Ženama koje su preživjele traumatična iskustva savjetujem da progovore i podijele ono što im se desilo. Za puno njih bit će lakše kasnije. Mogu to reći na osnovu vlastitog iskustva. Zaista sam to osjetila na vlastitoj koži. Nakon što sam podijelila ove stvari sa članovima udruženja, nakon što sam bila sa liječnicima, nakon što sam otišla kući, bila sam sasvim drugačija osoba. Osjećala sam da mi je tijelo oslobođeno.

Ono što je također važno jest podrška porodice. Imala sam muža koji mi je pružio podršku i rekao mi kada sam bila u najtežoj fazi, ‘Edina, naša djeca i ja te trebamo’. Imala sam dvije kćerke koje su u to vrijeme imale četiri i jednu godinu. Nakon rata sam rodila još jednu djevojčicu i sada, nakon što sam odgojila moje tri prelijepe djevojčice, mogu reći da sam vrlo sretna i pored svega što mi se desilo. Sve to se desilo i prošlo je, sretna sam kada vidim svoju djecu.“

Edita Pršić je rođena 1966. u Sarajevu, gdje je živjela i tokom rata. Godine 1996. dobila je posao u međunarodnoj humanitarnoj organizaciji Ambasada lokalne demokratije Barcelona – Sarajevo, gdje je radila kao koordinatorica kulturoloških projekata. Od 2003. radila je u lokalnoj nevladinoj organizaciji Fondacija lokalne demokratije, kao PR službenica. Fondacija lokalne demokratije je pravni nasljednik ELD Barcelona – Sarajevo i radi se o profesionalnoj organizaciji koja uspješno provodi projekte ljudskih prava.

U ovom intervjuu Nikola Rakočević, zvezda filma „Nebo iznad nas“, razmišlja o NATO-ovoj kampanji bombardovanja u Srbiji 1999. i opisuje svoju vrlo ličnu reakciju na situaciju u to vreme.

O glumcu

Nikola Rakočević je rođen 1983. godine u Kragujevcu, gde je i započeo glumačku karijeru. Od 2002. godine glumio je u brojnim filmovima, serijama i pozorišnim predstavama. Poznate su njegove uloge u filmovima „Šišanje“ reditelja Stevana Filipovića i „Krugovi“ reditelja Srđana Golubovića. U 2014. godini proglašen je za jednog od deset najboljih mladih glumaca u Evropi na filmskom festivalu u Berlinu. U svom najnovijem filmu „Nebo iznad nas“ glumi lik Bojana.

„Takva situacija ti ne dopušta da razmišljaš racionalno“

Kako si postao član ekipe filma „Nebo iznad nas“? Šta je tebi bilo privlačno u sinopsisu, odnosno ulogi koju si igrao?

Meni je bilo zanimljivo da je sinopsis o nečemu što se zaista događalo, dakle o nečemu što su ljudi zaista radili. Također, meni je bilo interesantno da je neki Holanđanin hteo da ispriča priču o tome šta smo mi doživljavali, ali iz svoje perspektive. Reditelj je, naravno, neostrašćen do te mere, da li nacionalno, da li patnjom, kao što bi bio neko sa ovih prostora. Ipak je on to sve posmatrao malo objektivnije nego mi. Pa je meni bilo zanimljivo da neko sa strane misli da je bombardovanje Srbije nešto o čemu treba da se priča.

- **O filmu**

- Film „Nebo iznad nas“ holandskog reditelja Marinusa Groothofa prati sudbinu tri lika, Ane, Bojana i Slobe. Radnja je smeštena u maj 1999. godine, u vreme NATO-ove kampanje bombardovanja Srbije. Tema ovog filma su njihovi strahovi i proces njihovog prevazilaženja.

⋮

.....

Bojan, lik koji igraš, tokom filma nekako ostavlja utisak da je nezainteresovan za sve što se dešava oko njega. Da li je to bio način da pokažeš kako su se ljudi tada nosili sa situacijom?

Jeste, to je bio metod kako su i stari i mladi ljudi pokušavali da zaborave na to što se desilo, pogotovo posle tih prvih nekoliko dana, kad su shvatili da ovo neće da bude kao bombardovanje Beograda od strane Trećeg rajha 1941, (prim. autora), nego da će to humanitarno bombardovanje, ako to može tako da se kaže, trajati duže, sa određenim ciljevima. Kad su ljudi shvatili da oni nisu direktno ugroženi, onda je krenulo jedno maksimalno opuštanje. Ljudi su pokušavali da budu što više normalni

i sa što više humora, tako da su se na taj način nekako kolektivno branili. Bojan je tu predstavnik jedne cele struje mlađih ljudi koji nisu hteli da se određuju u bilo kom smislu, jer im je bilo glupo i jedno i drugo.

Glup je režim, ali glupo je i bombardovanje kao reakcija. Mislim, jako je to bilo glupo, pogotovo u 20. veku. Ljudi su se trudili da se ne određuju u bilo kom smislu. Neki su, naravno, bili dosta ostrašćeni, što je razumljivo. Ako te neko napadne, ti se braniš, jer nemaš preterano puno opcija. Bojan je jedan on onih koji su hteli da se izvuku sa što manje štete.

Da li se sećaš gde si bio i šta si radio tokom prvog i poslednjeg dana bombardovanja? Gde si tačno bio za vreme bombardovanja?

Sećam se prvog dana. Pustili su „Boj na Kosovu“ na TV-u, da podignu moral ljudima. Baš je bilo grozno. Svi su se uplašili, jer nisu znali šta će da bude. Bila je to jedna čudna, jeziva atmosfera. Svi su pobjegli u neki podrum i onda je tamo bila gomila uplašanih ljudi koji su gutali lekove za smirenje, jer nisu znali uopšte šta se dešava. Mnogi nisu verovali da će se to desiti, jer zbog čega bi ih sada neko bombardovao kad postoje drugi načini da se to reši. Nije bilo svesti o tome da će to zaista da se desi. Svi ti ljudi u mom okruženju nisu imali veze sa onim što se desilo na Kosovu i prosto nije imalo smisla da preuzmu neku odgovornost. Pogotovo radnička klasa, koja se trudila da hrani porodicu, da preživi, nije bila zainteresovana za to što se na Kosovu desilo. Njima je glavni cilj bio da prežive. To je možda životinjski, ali to je njima bio glavni cilj, a ne nacionalni ili državni interes. Posle tog prvog dana su zapravo svi otišli na selo. Mi nismo otišli, jer nismo imali gde. Pored nas je još možda petoro ljudi ostalo, a to je meni bilo jezivo, jer odjednom nema nikoga, bukvalno nikoga. Sam si. Ta praznina, ta samoća je meni bila jedna od najjezivijih stvari. Neki strah me je tada pogodio. Bombardovanje tada nije više bilo bitno, nego ultimativna samoća. Nemaš s kim da pričaš. Ostaješ potpuno sam. Sve je izbrisano. Kraja bombardovanja se ne sećam uopšte.

U filmu dva lika, Ana i Sloba, strogo prate svoju dnevnu rutinu, dok Bojan luta iz jednog kraja grada u drugi, od žurke do žurke. Kako je tada izgledao tvoj dnevni ritam?

Nekako se zanimaš, da bi sebi prekratio vreme. Ja sam sa dedom pravio neke stvari od drveta. Kad su se ljudi vratili sa sela, gde su pobjegli tokom prvih dana bombardovanja, onda je počelo da se pije, druži, i šta ti ja znam. Svi su bili zajedno po kućama. Pored toga, glavna obaveza je bila da se nabavi ono što treba za svakodnevni život.

Da li je tebi tada iko objasnio zašto je Srbija bila bombardovana?

Nije to bila neka vrsta objašnjavanja. Tada nije bilo neke slobode medija, mi smo imali tada samo medijsku propagandu. Moji roditelji meni ništa nisu objašnjavali. U tim trenucima nije bilo potrebno da mi oni objašnjavaju

zašto je Srbija pod bombardovanjem, nego samo da se zaštiti porodica i da svi preživimo. U tom trenutku nije ni bilo bitno ko zbog čega ratuje, jer ako izgubiš dete, izgubiš sve. Teško da to možeš da nadoknadiš pobedom bilo koje strane ili bilo čega. To je bila neka vrsta spašavanja žive glave.

Da li se sećaš nekih posebno lepih trenutaka iz tog vremena?

Ne postoji jedan trenutak, nego sve vreme doživljavaš stvari mnogo intenzivnije. Sve je punije, lepše. Postoji potreba za ljudima, za komunikacijom. Svaki vic je bio smešniji pet puta nego inače. Sve vreme imaš osećaj kao „tu si“, jer te taj osećaj da ćeš, makar ako ne sada, jednog dana umreti tera da živiš malo punije, malo lepše, da sve doživiš na pravi način. To je bila neviđena životna energija i svi su imali tu želju da je sve normalno, da je sve okej.

Kad gledaš unazad – da li su neke vrste ponašanja iz tadašnjeg vremena primenjive u sadašnjem srpskom društvu?

Ne bih rekao. Ovo je jedna mala siromašna zemlja koja ima ljude kao što ima Nemačka, i glupe i pametne, i ovakve i onakve. Ne možeš da napraviš generalizaciju. Naravno da ima dosta posledica na neke ljude. Utiče na depresiju, utiče i na ratne traume, ali isto tako ima i onih koji mogu da funkcionišu najnormalnije. Ali to ima veze sa time koliko čovek može da se prilagodi situaciji.

U jednom intervjuu si rekao da je čovek napravljen da preživi i da se zato prilagođava uslovima. Kako može čovek da se prilagodi ratu, pre svega emocionalno?

Pa, kao što sam rekao, najprirodnije je da čovek psuje Amerikance, da se pije rakija, prave vicevi i da se ide na žurke. Kao, „NATO i Amerikanci su budale, a mi smo carevi jer se zajebavamo uprkos svemu“, ali to je prirodna reakcija, kao kad se smeješ na sahrani. To je nešto što je banalno i glupo kada to vidiš sa strane, ali je zapravo jako prirodno. To je mehanizam odbrane i to je način da se čovek zaštiti od svih tih štetnih stvari koje utiču na njega. Ako sada sediš i razmišljaš: „Zašto nas bombarduju, kakav je to tamo rat“ itd., onda čovek dođe do toga da ili puca sebi u glavu ili da puca u nekoga. Takva situacija ti ne dopušta da razmišljaš racionalno.

Intervju vodio

Johannes Rueger

Centar za ratnu traumu

Društvo za zaštitu mentalnog zdravlja ratnih veterana i žrtava ratova 1991.-1999. je počelo sa radom kao neformalna grupa stručnjaka, neuropsihijatarata i psihologa koji su volontirali i pružali savjetodavne usluge građanima Novog Sada tokom bombardovanja 1999. Društvo je formalno registrovano u augustu 1999. Kasnije je postalo poznato kao Centar za ratnu traumu kao rezultat istoimenog projekta koji je počeo u septembru 2002. U okviru ovog projekta, društvo je počelo da se fokusira na pružanje podrške veteranima i članovima njihovih porodica, uz misiju ublažavanja psiholoških posljedica rata za pojedince, porodice i društvo.

Centar za ratnu traumu se razvio vremenom. Danas Centar pored programa koje provodi kao svoju misiju, radi na izgradnji mira na zapadnom Balkanu, što se postiže ublažavanjem psiholoških posljedica rata i upotrebom ratnih iskustava na konstruktivan i edukativan način.

Pored pružanja direktnih usluga svojim korisnicima, Centar se također bavi prepoznavanjem i uvažavanjem psiholoških posljedica rata po građane i društvo u cjelini. Prepoznate i ublažene posljedice rata pomažu poslijeratnom društvu da garantuje održiv mir kao perspektivu za sve njegove građane. Iskustva Centra također pokazuju ogromni potencijal upotrebe ratnih iskustava za društveni razvoj i održivu izgradnju mira, ukoliko se koriste na konstruktivan način.

Petnaest godina rada Centra na psihološkim posljedicama od kojih ljudi u regiji pate kao rezultat rata nije u dovoljnoj mjeri prepoznato u društvu. Većina usluga i organizacija je fokusirala svoje resurse na socio-ekonomsku podršku osobama koje su prošle ratna iskustva, ignorišući njihovo psihološko dobrostanje. Veterani koji dolaze u savjetodavni centar često navode da nisu ni s kim razgovarali o problemima sa kojima se suočavaju već petnaest godina, nekada čak i duže. Još uvijek postoji određena stigmatizacija koja predstavlja ozbiljan problem za rješavanje svih pitanja vezanih za mentalno stanje osobe.

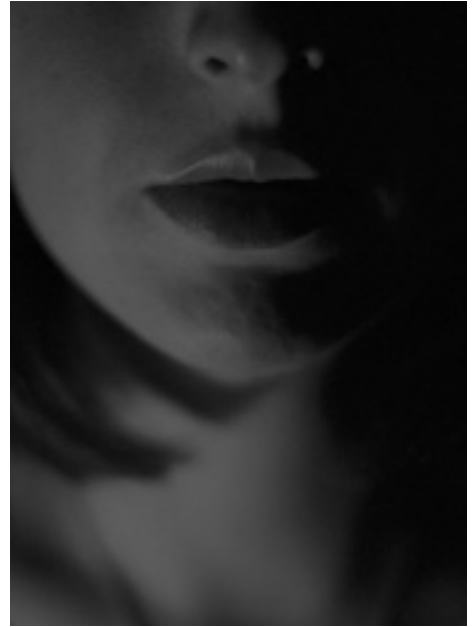
Tokom rada na prevazilaženju takvih problema Centar se također suočava sa činjenicom da skoro svaka osoba koja je stanovnik Srbije ima neki vid ratnog iskustva vezanog za bombardovanje iz 1999. Kao rezultat toga, rad na ratnoj traumi je poseban, jer zahtijeva kolektivno rješavanje traumatskih iskustava. Danas još uvijek postoje brojne osobe koje nikada nisu zahtijevale psihološku podršku. To je dio razloga zašto je Srbija jedna od vodećih zemalja u Evropi po pitanju broja osoba koje pate od kardiovaskularnih bolesti.

Rad Centra za ratnu traumu se danas provodi na drugačiji način, te se fokusira na prevenciju i podizanje svijesti kako o patnji zbog psiholoških posljedica rata tako i o tretmanu.

**Branislava
Stević**
radi kao
psihologinja
u Centru za
ratne traume u
Novom Sadu.

... Ne zaboravite one koji pate od traume

U Makedoniji zatvorenici koji se nose sa teškom traumatizacijom zaslužuju veću podršku, a makedonsko društvo ih više ne treba ignorirati, smatra Shpetim Pollozhani.

Prema izvještajima nekoliko organizacija za ljudska prava zatvorenici u Makedoniji su i dalje žrtve torture. To se dešava uprkos činjenici da državni ustav, Krivični zakonik i sve međunarodne konvencije protiv torture koje su postojale u komunističkom režimu, kao i u trenutnom zakonodavstvu u Makedoniji, zabranjuju upotrebu torture.

Organizacija albanskih političkih zatvorenika u Republici Makedoniji podržava nekadašnje političke zatvorenike koji se nose sa teškom traumatizacijom. Udruženje koje se bavi zaštitom prava političkih zatvorenika je u stalnom kontaktu sa bivšim zatvorenicima i onima koji se još uvijek nalaze u zatvoru. Također je u bliskom kontaktu sa njihovim porodicama, jer situacija njihovih bližnjih utiče i na njih.

Životni uslovi zatvorenika u Makedoniji su jako loši, što utiče ne samo na fizičko nego i na psihičko zdravlje zatvorenika. Udruženje pokušava voditi evidenciju o broju ljudi koji pate od traume zbog njihovog pritvaranja ili nasilnog konflikta u Makedoniji. Nažalost, žrtve su često prepuštene same sebi zbog nedostatka institucijske pomoći koja bi mogla riješiti njihove posebne potrebe i situacije. To ima ne samo psihičke nego i ekonomske posljedice po njih, s obzirom na to da

se moraju oslanjati na pomoć i podršku svoje porodice. Pored osnovnih potreba za hranom i odjećom, osobe traumatizirane zbog njihovog pritvaranja ili rata trebaju stalnu zdravstvenu njegu. Neophodno je pratiti psihičko i emocionalno stanje ovih osoba kako bi se odredila adekvatna terapija i eliminisali posttraumatski problemi. Neko bi mogao imati utisak da su državne institucije ignorisale probleme ove specifične grupe osoba koje pate od traume. Traumatizirani pojedinac ima veći trošak života nego normalna osoba. Stoga porodica traumatizirane osobe troši dupli iznos novca na troškove života nego 'obična porodica'. S obzirom na to da su zatvorenici i njihove porodice često prepuštene same sebi po pitanju ovih problema, povećava se rizik prenosa traume na djecu.

Krajnje je vrijeme da se uspostavi državna institucija u Republici Makedoniji koja bi se pobrinula za osobe koje pate od traume prouzrokovane njihovim pritvaranjem ili učešćem/uključenjem u oružani konflikt. Udruženje može ponuditi pomoć dostavljanjem dokumentacije u kojoj su traumatizirane osobe kojima je potrebna pomoć navedene ili pružanjem podrške izradi propisa koji bi kategorizirali slučajeve koji se najčešće pojavljuju. Osobe koje pate od traumatičnih iskustava trebaju i zaslužuju veću podršku i društvo Makedonije ih ne treba više ignorisati.

Ranjeni iscjelitelji

⋮

—

kako se nositi sa traumom

Kao posljedica rata na Kosovu, brojni građani i dan danas pate od traumatizacije zbog traumatičnih iskustava koja su proživljavali tokom rata 1998/99. Nevladine organizacije poput Kosovskog rehabilitacijskog centra za žrtve mučenja (KRCT) pružaju psihološku, socijalnu i pravnu pomoć za traumatizirane osobe. Ali na koji način se sami terapeuti nose sa uznemiravajućim pričama svojih klijenata koje slušaju na dnevnoj osnovi?

Jedna od posljedica oružanog konflikta na Balkanu – te, zapravo, svakog oružanog konflikta – jeste velika šteta koja nastaje po fizičko i mentalno zdravlje civila, kao i onih koji su direktno uključeni. Tokom rata i konflikta mnogi ljudi doživljavaju događaje koji mogu prouzrokovati tako ekstreman emocionalni stres da psiha nije u stanju nositi se s tim na adekvatan način. Izloženost traumatičnim iskustvima može dovesti do ozbiljnih fizičkih i mentalnih problema, koji ne nestaju automatski po završetku rata. Sasvim suprotno, zdravstveni problemi poput posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP) mogu trajati godinama, čak i stoljećima, nakon kraja traumatskog iskustva, a psihološki i medicinski tretman je neophodan kako bi se dala nada u oporavak.

Tokom posljednjeg stoljeća jako veliki napredak je ostvaren u cilju razvijanja odgovarajućih terapijskih metoda i pomoći pacijentima koji pate od PTSP-a. Medicinsko osoblje se može obučavati i obrazovati kako bi provodilo takve terapije.

Na Kosovu, Kosovski rehabilitacijski centar za žrtve mučenja (KRCT) već je radio sa traumatiziranim osobama tokom rata 1999. Od tada centar radi sa preživjelima rata i mučenja, a do danas nastavlja pružati medicinsku, terapijsku i pravnu podršku ljudima traumatiziranim ratom na Kosovu. Glavni dio njihovog rada je tretman žrtava mučenja od interdisciplinarnog tima doktora, psihologa, psihijatara, socijalnih radnika i advokata. Poseban izazov pri radu sa traumatiziranim osobama koje su doživjele rat ili oružani konflikt – za razliku od drugih vrsta trauma, kao što je porodično nasilje – leži u činjenici da je u slučaju rata obično zahvaćeno cijelo društvo. Psiholozi i doktori su također bili dio kosovskog društva i kao takvi izloženi traumatičnim iskustvima, bilo kao direktne žrtve, bilo kao svjedoci ili kao članovi porodice.

Sebahate Pacolli Krasniqi, liječnica i šefica rehabilitacije pri KRCT-u, naglasila je u jednom intervjuu da su neki od članova osoblja već radili za ovu

organizaciju od njenog osnivanja 1999, kada su se nalazili u Albaniji i radili sa izbjeglicama sa Kosova. Kao osobe koje potječu sa Kosova, spomenula je, sve osoblje koje sada radi sa traumatiziranim osobama na neki način je bilo pod utjecajem rata, što je dovodilo do toga da rad „nije bio nimalo lak“. Svaki dan ovi terapeuti su slušali poražavajuće priče svojih klijenata kako bi im pomogli da započnu proces ozdravljenja. Međutim, kako su se iscjelitelji sami nosili sa onim što su slušali?

Selvi Izeti radi kao klinička psihologinja sa specijalizacijom za terapiju traume za KRCT od 2007. Tokom rata je živjela na Kosovu, ali srećom nije doživjela nikakav direktan traumatičan događaj. Danas se sjeća koliko joj je bilo teško da radi sa osobama traumatiziranim tokom rata kada je tek počela sa radom. Prvog dana na poslu je bila suočena sa vrlo uznemirujućom pričom. „To je bilo vrlo traumatično za mene, bilo je poput sekundarne traume. Onda sam se počela suočavati sa ratom, sanjala sam klijente koji su mi pričali o svojim iskustvima u ratu, kako su bili u planinama ili korišteni kao živi štit.“

Drugi terapeuti imaju slična iskustva i probleme. U cilju razvijanja strategija za nošenje sa traumom i otkrivanja kako njihovo vlastito osoblje doživljava ovaj problem, KRCT je proveo

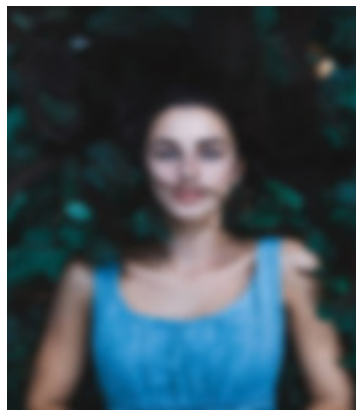
pilot-studiju o iskustvima terapeuta koji se bave mučenjem i traumom kako bi analizirao psihološke procese u pozadini. U terapiji traume i psihoterapiji općenito sposobnost empatije terapeuta je njegov najvažniji 'radni alat'.

Međutim, 'sekundarna traumatizacija', stručni termin za fenomen „ranjenih iscjelitelja“, terapeuta na koje i same psihološki utječe njihov rad, ima ogroman utjecaj na terapeuta i terapeutski proces. To uzrokuje direktne posljedice po odnos između terapeuta i pacijenta, što može dovesti do empatijske neravnoteže, uplitanja, pretjerane identifikacije sa pacijentom, ili odvesti u drugom pravcu, odnosno rastuće udaljenosti i povlačenja od pacijenta. Međutim, održavanje empatije je od ključne važnosti, jer je to najvažniji doprinos koji terapeut daje u okviru uspješne terapije traume. Sekundarna traumatizacija je također vrlo rizična za samog terapeuta, jer može dovesti do efekata sagorijevanja i depresije. Zbog toga je za svakog terapeuta koji radi sa traumatiziranim osobama od ključne važnosti da postoji niz strategija nošenja sa ovim problemom i metoda za smanjenje stresa.

Selvi naglašava važnost razgovora. „U velikoj mjeri pomaže kada razgovaramo sa kolegama koji rade ovdje u KRCT-u. Kada imamo određeni problem koji nastaje na osnovu rada sa klijentima, onda međusobno razgovaramo i to mi jako pomaže.“ Isto tako je raširena upotreba metoda opuštanja. Za Selvi i njene kolege je također važno raditi nepuno

radno vrijeme, tako da ipak ima dovoljno vremena za balansiranje teških priča unosenjem pozitivnijih iskustava.

Kada je počela sa radom 2007, Selvi je trebala superviziju od svog profesora i čak šest mjeseci terapije za sebe kako bi se izliječila od svoje sekundarne traume i nosila sa svojim radom. Za ovu vrstu supervizije i vanjsku pomoć za njih same osoblje KRCT-a se većinom oslanja na podršku međunarodnih terapeuta i organizacija. Institut

za psihologiju u Prištini je osnovan tek 2001, što znači da Selvi i njene kolege pripadaju prvoj generaciji terapeuta traume u njenoj zemlji. Svi njeni predavači su bili izvan Kosova i održavanje kontakta s njima putem e-maila kako bi dobila pomoć i podršku u teškim terapeutskim situacijama je od ključne važnosti. Sebahate Pacolli Krasniqi opisuje njihovu situaciju na jednostavan, ali jasan način: „Mi preživljavamo. Uz pomoć međunarodnih organizacija mi preživljavamo.“

Međutim, daleko od toga da samo prima podršku, osoblje KRCT-a također pruža podršku. Selvi i njene kolege također rade

kao predavači za upravljanje stresom, održavajući radionice za medicinsko osoblje širom Kosova u vezi sa prepoznavanjem traumatiziranih pacijenata i radom sa njima. Također predaju o metodama za smanjenje stresa na radnom mjestu i pomažu osobama da se nose sa ranjenim dušama a da i sami ne budu ranjeni.

***Kathleen Zeidler** je studirala historiju, medijske nauke i psihologiju, a tokom svojih studija se fokusirala na Istočnu i Jugoistočnu Evropu. Danas radi u Odjelu za historiju i kulturu Istočne Evrope Univerziteta u Leipzigu.*

Nikad neću zaboraviti, ali sam naučio da živim

„Kako se osjećate danas, nakon svega doživljenog?“, pitam R., mladića koji me je došao posjetiti. On razmišlja o mom pitanju određeno vrijeme. „Znate, čudno je, dosta često sanjam tu situaciju. Neću nikada zaboraviti taj dan u junu 1999. kada su došli i zapalili nam kuću. Uspjeli smo pobjeći, ali je to u potpunosti promijenilo moj život. U samo jednom trenutku smo izgubili sve. Jedina stvar koju još uvijek imamo je slika moga djeda. Izgubili smo svoju kuću, svoje prijatelje, svoju sigurnost, i od tada smo izbjeglice u Makedoniji.“

„Ko vam je to učinio i zašto?“ Ponovo razmišlja o tome određeno vrijeme. „Znate, mi smo se jednostavno našli između dvije strane u konfliktu. Nismo učinili ništa. Možda je razlog bio jednostavno to što smo mi bili Romi.“

R. mi s puno emocija priča kako je biti izbjeglica; govori o poniženju, strahu, uvredama i predrasudama. Ali on je prihvatio izazov. Izborio se za svoje pravo na obrazovanje. Završio je školu, naučio jezike, dobio je priliku svirati, uspostavio međunarodne kontakte i podržavao druge izbjeglice da ostvare svoja prava.

„Tako sam zahvalan za svu pomoć koju sam dobio, većinom od međunarodnih nevladinih organizacija“, kaže on. Ali na osnovu svih svojih uspjeha – oženjen je, ima profesionalnu perspektivu – ostvario se. Potpuna promjena života, ali je imao snagu da napravi najbolje što može od toga. „Znate li šta bih želio učiniti? Želim organizovati fotoizložbu, pokazati svijetu da su Romi isti kao i svi drugi ljudi. Žele živjeti u dostojanstvu, učiti i raditi, i žele imati porodicu koja će im pomagati.“

Sigurna sam da će biti uspješan!

Razjedinjene manjine? Kosovske zajednice Roma, Aškalija i Egipćana

Eli Simon trenutno podržava forumZFD u Prištini. Nedavno je saradivala s omladinskom nevladnom organizacijom Amaro Foro e.V. sa sjedištem u Berlinu, koja radi s Romima i neromima u oblasti javnih odnosa i stručnog usavršavanja. Ona pohađa master program sociokulturoloških studija na Evropskom univerzitetu Viadrina u Frankfurtu na Odri (Njemačka).

Često se kaže da je romska zajednica najveća manjinska grupa u Evropi. Nažalost, pored toga što se smatraju najvećom manjinskom zajednicom, također su grupa za koju se smatra da je u najvećoj mjeri pogođena siromaštvom i socijalnom isključenošću. Ako se bavimo uzrocima ovoga, nemoguće je izbjeći rasnu diskriminaciju.

Na Kosovu postoji niz različitih manjinskih grupa poznatih pod nazivom Romi, Aškalije i Egipćani (RAE). Među njima postoje razlike u pogledu jezika, religije, običaja i porijekla, a cijeni se da njihov broj iznosi između 35.000 i 40.000 osoba. Do početka nasilnog konflikta tokom 1990-ih oko 200.000 njih je živjelo na Kosovu. Većina je raseljena tokom tog perioda, međutim tokom zadnjih petnaest godina te osobe se vraćaju na Kosovo, dobrovoljno ili prisilno.

Priče koje pričaju članovi RAE zajednica u vezi s ovim periodom imaju tendenciju da sadrže protjerivanja, nasilje, gubitak i bijeg. Oni su se morali suočiti s velikim nasiljem srbijanskih nacionalista početkom 1990-ih, a zatim ponovo tokom rata. Kosovski albanski borci, koji su ih smatrali saradnicima Srba, prijetili su im. U slučaju RAE zajednica strah od NATO-ovog bombardiranja samo je dodatno pogoršao njihov strah da se nađu između UCK i srbijanske vojske. Posljedica toga je bila da je veliki broj njih morao pobjeći u druge zemlje regije ili u zapadnu i srednju Evropu.

Više od desetljeća nakon rata većina RAE zajednica još uvijek se suočava sa stalnom diskriminacijom, koja u većini slučajeva dovodi do života na marginama društva. Verbalni i fizički napadi se dešavaju svakodnevno, te prevladavaju nedostaci u sektorima obrazovanja, stambenih pitanja i tržišta rada. Smatra se da su diskriminacija, siromaštvo i tradicionalne porodične strukture glavne prepreke kada govorimo o obrazovanju. Ulazak na lokalno tržište rada, koje je već obilježeno neadekvatnim ekonomskim strukturama, još je komplikovaniji za nekoga ko pripada RAE zajednicama. Kao rezultat toga, manje od 10 posto osoba koje pripadaju RAE zajednici imaju redovan posao i stoga se većina njih suočava sa siromaštvom. Izlazak iz ovog začaranog kruga je izazov za članove RAE zajednica, posebno ako su stalno izloženi stigmati.

U vezi s trenutnom situacijom većine osoba iz RAE zajednice, rijetko se dešava da se oni spominju bez upućivanja na nezaposlenost i siromaštvo. Stoga je ponovo izrazito teško prikazati ovu manjinu na drugačiji način. A ipak, te stvari su rezultat duge historije rasne diskriminacije, a ne bilo kakvih ključnih odlika. Na nesreću, ova razlika se često ne pravi i izuzetno uspješni članovi grupe – ili oni koji jednostavno uspijevaju da žive u savremenom društvu – često budu ignorirani.

Za sada, razgovor o RAE zajednicama još uvijek uključuje potrebu da se govori o rasnoj diskriminaciji, ali to nije moguće činiti bez razmatranja samog sebe i ispitivanja vlastitih stajališta i predrasuda.

Moj otac, dobrovoljac u Š

Prikupljanje usmenih pri

- Luljeta Myftati Bajri još uvijek živi u kući
- svoga oca u centru Peći. Otišli smo tamo kako
- bismo je intervjuirali kao dio Inicijative usmenih priča. Luljeta nam je ispričala o svom ocu, dobrovoljcu brigade Garibaldi tokom Španskog građanskog rata, kojeg su ubile jugoslavenske sigurnosne snage.

Ona nam je također ispričala o svom vlastitom aktivizmu tokom 1990-ih, o svojim iskustvima tokom rata i svom životu. To je, ukratko, ono što činimo: prikupljamo lične priče koje su isprepletene s historijom, često na tragičan način, onako kako ih se ljudi prisjećaju i pričaju. Time što vraćamo ove priče iz prošlosti odajemo čast narativima naših govornika i njihovim iskustvima.

Time što se prema našim govornicima odnosimo s poštovanjem i pričamo njihove priče na način na koji oni žele da budu ispričane, dopuštamo izražavanje subjektivnosti pojedinca.

Mnogi od naših govornika su doživjeli tragediju i na njih su utjecali ratovi, ali time što pričaju svoje životne priče (u njihovoj cjelokupnosti, a ne samo specifične traumatične događaje) oni uspijevaju ponovo procijeniti svoju vlastitu ulogu i poziciju u velikim i malim historijskim trenucima.

Za naše govornike to je istovremeno dirljivo i radosno iskustvo, jer doživljavaju bilježenje i arhiviranje njihovog života, kao doprinos poučavanju drugih.

Naš cilj je izgraditi „živuću arhivu“ koja će poboljšati razumijevanje historije Kosova izvan zvaničnih, kolektivnih narativa.

Luljetina priča nije ništa drugačija od brojnih drugih. Naprimjer, narativ o avanturama i pogubljenju njenog oca (vidjeti isječak ispod) razotkriva jednu od brojnih priča i sjećanja koja postoje izvan zvaničnih historija Drugog svjetskog rata na Kosovu – bilo da se radi o herojskom otporu nacizmu, u ime ideje bratstva i jedinstva, ili herojskom otporu komunizmu, u ime nacionalističkih ciljeva.

Inicijativa usmene historije (OHI), koja je danas organizacija, počela je kao projekt Nove škole za javni angažman i Ženske mreže Kosova. Kao metodologija, usmena historija nudi jedinstvenu perspektivu historije uz uključenje ličnih narativa, koji se često smatraju nevažnim i kao takvi se ignoriraju i brišu.

Tokom više od godinu dana OHI je provodio intervjue i gradio online platformu (oralhistorykosovo.org) putem koje šira javnost, a posebno istraživači, ima pristup punim intervjuima i transkriptima na tri jezika: albanskom, engleskom i srpskom. Ova „živuća arhiva“ uključuje porodične i lične slike, kao i pisane porodične priče.

Priče poput Luljetine pokazuju da brojne priče koje zvanična historija, koju pišu pobjednici, isključuje i zaboravlja imaju moć da dovode u pitanje apsolutni autoritet određene verzije historije i pokazuju složenost i različitost narativa koji oblikuju bilo koji dati događaj.

Lura Limani je spisateljica i istraživačica iz Prištine. Ona je koordinatorica istraživanja Inicijative usmene historije.

Španskom građanskom ratu: Pećka na Kosovu

• Ovo je isječak iz intervjua vođenog sa Luljetom Myftari Bajri 31. 3. 2015. u njenom domu u Peći.

Bajri je rođena 1943. u Peći, gdje je živjela tokom najvećeg dijela svoga života. Diplomirala je pravo i radila u Osnovnoj školi „8. mart“. Tokom 1990-ih pridružila se Demokratskoj ligi Foruma žena Kosova. Penzionirana je i živi u Peći sa svojom porodicom.

Moj brat Kujtim i ja imali smo nesreću da smo izgubili roditelje u ranom dobu, jer je moj otac pogubljen u ... nekada krajem 1944. ili početkom 1945. on je pogubljen strijeljanjem u Prištini, na mjestu zvanom Strelishte, negdje na području koje se danas zove Tokebahce... Ja sam imala nešto više od godinu dana kada je otac umro, a moja majka je bila trudna i četiri do pet mjeseci nakon pogubljenja mog oca je rodila sina, mog brata Kujtima, čije ime je bilo amanet mog oca jer je predvidio šta će se desiti i očekivao da će mu se nešto dogoditi.

[...] Moj otac je bio treći brat, najmlađi. Također su postojala dva druga brata, Sherif, stariji, i Xheladin, srednji brat, te moj otac Emrush. Moj stariji stric Sherif je bio čovjek vrlo naprednih svjetonazora [...] Imao je prijatelja, nastavnika u gimnaziji u Peći, Srbina, starog nastavnika koji je također imao napredan stav o nacionalnoj jednakosti i drugim stvarima... On je uočio da Emrush posjeduje prirodnu inteligenciju [...] Tako da ga je pripremao i vidio da se upisao u školu, mislim, nakon osnovne škole je išao u gimnaziju, a u gimnaziji se pokazao kao najbolji učenik. [...] Veli Dedi i moj otac su išli zajedno u srednju školu u Korçi. [...]

Sreli su brojne ličnosti u to vrijeme, a kao što su mi prijatelji mog oca rekli pripadao je istoj generaciji kao i Enver Hoxha. Tako da su se poznavali iz srednje škole u Korçi. Nakon što je završio srednju školu u Korçi, uslijedila je vladavina kralja Zoga u Albaniji. S obzirom na to da je bilo potrebno vojno osoblje, on i Veli Dedi su zatim otišli u vojnu školu, neku vrstu vojne akademije tokom vladavine kralja Zoga, koju su uspješno završili [...]

Godine 1937. je izbio rat u Španiji. Tada su moj otac, Veli Dedi, Xhemajl Kada i Shaban Basha otišli u Španski rat kao

dobrovoljci, kao i Justina Shkupi, koja je također završila posebnu školu, mislim u Italiji ili Francuskoj, nisam sigurna, [je išla] kao medicinska sestra i bila je prijateljica sa Majkom Terezom, zajedno su završile školu za medicinske sestre. [...]

Oni su bili dio bataljona Garibaldi, čiji je sekretar ili vođa bio Luigi Longo, poznata italijanska ličnost, koji je nakon oslobođenja bio šef Komunističke partije Italije, mislim, ako ne griješim. Tamo su bili u kontaktu, mislim, pošto su bili dio bataljona Garibaldi, tamo su također sreli brojne ljude iz cijele Evrope. Naprimjer, tu su bili poznati pisci, kao što je Orwell, kasnije je Hemingway bio tu, tu su bile brojne ličnosti iz kulture, umjetnosti, pisci. Mislim da su tamo bili u vrlo bliskom kontaktu sa velikim ljudima. [...]

Stavovi mog oca su bili ljevičarski, drugim riječima, podržavao je stav da će Albanci iz Drugog svjetskog rata izaći kao jednaki sa svim drugim nacijama bivše Jugoslavije, zapravo Jugoslavije. To je bilo u vrijeme kada se održavala Bujanska konferencija, oni su počeli primjećivati njegove stavove, a srpski i crnogorski komunisti koji su se poznavali od Španskog rata su također imali određeni utjecaj. Oni su pokušavali staviti Albance na drugo mjesto, mislim, u potpunosti ih ignorisati. U vezi sa tim aspektom, moj otac je od Španije imao brojne konfrontacije sa srpskim i crnogorskim komunistima. Kada su kapitulirali, mislim na Španski rat, prešli su [granicu] sa Francuskom.

U Francuskoj su se svi okupili, mislim, u Francuskoj je bilo puno albanskih studenata koji su tamo studirali. Zatim, tu je bio Ali Kelmendi, kao dio Kominterne, Komunističkog pokreta, mislim. U Francuskoj su se sastali sa Zeqerijom Rexhom, također poznatim albanskim intelektualcem koji je studirao u Francuskoj, u Lyonu. Sastali su se u Parizu i odlučili objaviti novine na albanskom. Novine su se zvale Sazani. Osjećam se loše zato što sam imala te novine ovdje, ali je ovdje tokom rata, kada je kuća zapaljena, izgorio veliki broj materijala zajedno s

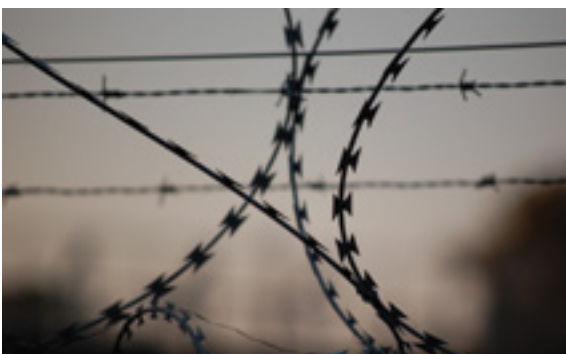

njima. Uspjeli smo sačuvati vrlo mali broj njih, jako mali broj njih.

[Kralj] Zog nije prihvatio njihov povratak u Albaniju iz Francuske, jer su bili komunisti po ideologiji, tako da je otac zatim otišao u Tursku, otišao je u Palestinu, mislim, otišao je u zemlje na istoku. U Turskoj je započeo kampanju protiv raseljavanja Srba... tih Srba (smijeh), žao mi je... protiv raseljavanja Albanaca u Tursku. Zatim se vratio iz Turske i, naravno, pridružio se komunističkom pokretu ovdje u Peći. Poštovali su ga kao kvalificiran kadar, kao obrazovan kadar, govorio je pet-šest jezika. Međutim, uvijek su ga se bojali, jer je od početka zastupao taj stav da Albanci iz rata trebaju izaći kao zasebna nacija, imati prava kao i bilo koja druga nacija. To se, naravno, nije sviđelo svima. Tako da [je ostao] tokom određenog perioda, a zatim se povukao iz pokreta i otvorio prvu knjižaru u Peći. Knjižara se zvala Libraria Skënderbej –Vllazën Myftari; Skenderbegova knjižara – Braća Myftari.

Međutim, na početku je vodio knjižaru, a kasnije se pridružio Ilegalitetu [nelegalnom nacionalnom pokretu Albanije]. Italijani su ga uvijek pratili i pritvorili su ga, bio je u zatvoru u Tirani [...]

Kada je moj otac pogubljen, moja majka je ostala sa mnom, bila sam mala, a zatim je rodila mog brata. Izvršili su upad u kuću i izveli mog ujaka u dvorište kako bi ga strijeljali. S obzirom na to da su tragali za radijem, trebao im je izgovor da bi ga strijeljali, a izgovor, izgovor za strijeljanje je bio da je bio član obavještajne službe s obzirom na to da je govorio engleski, te također da je imao englesku prijateljicu, osobu [po imenu] Flavia Kingston, mislim, koja je živjela u Zagrebu i koja je došla ovdje, par puta je bila ovdje kod naše porodice u Peći. Tako da su konfiskovali očeva dobra.

Novosti

Konferencija o traumi i otpornosti na Kosovu

'Diakonie Kosova', psihosocijalni centar za liječenje traume terapijom sa sjedištem u Mitrovici (koji pomaže jačanje kapaciteta profesionalaca koji se bave mentalnim zdravljem i nudi liječenje traume terapijom) organizirat će prvu konferenciju o traumi i otpornosti na Kosovu, 27. i 28. novembra 2015.

Ova konferencija za cilj ima okupljanje profesionalaca sa Kosova i ostatka regije Balkana koji djeluju u oblasti mentalnog zdravlja i drugih oblasti. Oni će raditi na razumijevanju različitih elemenata nošenja sa traumom i elaboriranju psiholoških koncepata traume i otpornosti.

Dodatne informacije su dostupne na: <https://www.facebook.com/events/539299702885916/>

Vjollca Islami Hajrullahu

Regionalna web-stranica o suočavanju s prošlošću

Nova web-stranica (<http://www.dwp-balkan.org>) koja se fokusira na teme vezane za suočavanje s prošlošću na zapadnom Balkanu zvanično je pokrenuta 21. septembra, na Međunarodni dan mira.

Web-stranica je platforma za sve aktivnosti, organizacije i pojedince koji su angažirani u procesu suočavanja s prošlošću u regiji. Web-stranica služi kao regionalna baza podataka i resursna platforma i umrežavanje.

Do sada je na web-stranici, koja je prevedena na albanski, BHS, engleski i makedonski jezik, predstavljen 21 akter iz Bosne i Hercegovine, s Kosova, iz Srbije i Makedonije.

Kako bi se očuvalo važno radno naslijeđe organizacija, inicijativa i pojedinaca sa zapadnog Balkana u vezi s temama koje se odnose na suočavanje s prošlošću, Forum Civil Peace Service (*forumZFD*) odlučio je da razvije online resursnu platformu i ponudi ovu platformu svim zainteresiranim akterima na upotrebu.

Pozivamo sve zainteresirane da posjete novu web-stranicu, uključite se u ovu online platformu i pošalju nam materijale i novosti za objavu na web-stranici. Molimo da kontaktirate Sunitu Dautbegović-Bošnjaković (bosnjakovic@forumzfd.de, info@dwp-balkan.org) ako želite doprinijeti web-stranici objavom svojih materijala ili ako su vam potrebne bilo kakve dodatne informacije.

Sunita Dautbegović-Bošnjaković

SLJEDEĆE IZDANJE

Sljedeće izdanje časopisa *Balkan.Perspectives* bit će posvećeno različitim sporazumima i pregovorima za mir povodom 20. godišnjice Dejtonskog mirovnog sporazuma u Bosni i Hercegovini. Istraživat ćemo utjecaj različitih sporazuma i ugovora u regiji te razgovarati o njihovim ograničenjima.

ISPRAVKA

U izdanju 2 „Nepoznati heroji“ zamijenili smo imena dvaju učesnika u intervjuu naslovljenom „Pojam herojstva u kinematografiji u Srbiji danas“ (strane 8 i 9) u verzijama na srpskom i engleskom jeziku. Gordan Kičić je na desnoj a Nikola Pejaković na lijevoj strani slike.

Impresum

Časopis *Balkan.Perspectives* objavljuje forumZFD.

Forum Ziviler Friedensdienst (*forumZFD*) njemačka je organizacija koja je uspostavljena 1996. godine. Ona obučava i šalje mirovne stručnjake u konfliktne regije, gdje sarađuju s lokalnim partnerima na promociji mirnog suživota i nenasilnog rješavanja konflikata. Njegov strateški partner na zapadnom Balkanu je Pax Christi u biskupiji Aachen.

U regiji zapadnog Balkana fokus je na projektima u oblasti suočavanja s prošlošću i podržavanju dijaloga između suprotnih strana. To uključuje projekte medijacije u školama, podršku za civilno društvo ili jačanje kapaciteta medija za konstruktivniji pristup suočavanja s prošlošću.

Ovaj program finansira Ministarstvo za ekonomsku saradnju i razvoj Savezne Republike Njemačke (BMZ).

GLAVNA UREDNICA:

Maike Dafeld

UREDNIČKI TIM:

Milica Cimeša, Sunita Dautbegović-Bošnjaković, Nora Maliqi, Johannes Rueger, Nehari Sharri

AUTORI:

Nidžara Ahmetašević, Sunita Dautbegović-Bošnjaković, Vjollca Islami-Hajrullahu, Lura Limani, Silke Maier-Witt, Dr. Ricarda Nater-Mewes, Shpetim Pollozhani, Edita Pršić, Johannes Rueger, Eli Simon, Branislava Stević, Kathleen Zeidler

PRIJELOM:

Kokrra

ŠTAMPA:

Envinion

PRIJEVOD:

Merita Fejza (albanski), Bjanka Osmanović (BHS), Biljana Risteska (makedonski)

LEKTURA:

LBG Communications (albanski), Silvana Krzovska (makedonski), Zinaida Lakić (BHS), Jack Robinson (engleski)

KONTAKT:

Balkan.perspectives@forumzfd.de

MJESTO PUBLIKACIJE:

Cologne

Forum Ziviler Friedensdienst e. V. (*forumZFD*)

Ured na Kosovu: Sejdi Kryeziu 8 – Pejton 10000 Priština	Ured u Srbiji: Prote Mateje 17 11000 Beograd
Ured u Bosni i Hercegovini: Branilaca Sarajeva 19 B 71000 Sarajevo	Ured u Makedoniji: Borka Taleski 11/4 1000 Skoplje

Izjava o odricanju od odgovornosti

Balkan.Perspectives ima za cilj potaći debatu o suočavanju s prošlošću na Balkanu. Stajališta izražena u ovom časopisu predstavljaju stajališta relevantnih saradnika i ne odražavaju nužno stajalište urednika ili organizacije *forumZFD*. Iako izdavači pažljivo provjeravaju web poveznice koje se promoviraju u ovom časopisu, ne može ih se smatrati odgovornim za sadržaj eksternih web-stranica. Možete slobodno kopirati i redistribuirati ovaj materijal u štampanom ili elektronskom obliku, pod uslovom da se tekst ne mijenja, da se na odgovarajući način navodi izvod i da se ne naplaćuje naknada.

